

Aleksandra Sulik-Górecka

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach
Wydział Finansów i Ubezpieczeń
Katedra Rachunkowości
sulik_gorecka@ue.katowice.pl

Marzena Strojek-Filus

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach
Wydział Finansów i Ubezpieczeń
Katedra Rachunkowości
marzena.strojek@ue.katowice.pl

PROBLEMY BEHAWIORALNE RACHUNKOWOŚCI

Streszczenie: Coraz większe zróżnicowanie zjawisk ekonomicznych oraz trudności w wyjaśnianiu rzeczywistości przy pomocy klasycznych teorii i narzędzi skłaniają do poszukiwania odpowiedzi na pytanie o wpływ czynników behawioralnych na decyzje człowieka. Dyskusja ta nie ominęła również obszaru rachunkowości. W artykule przedstawiono genezę ekonomii behawioralnej, która powstała w odpowiedzi na założenia ekonomii klasycznej i neoklasycznej. Założenia rachunkowości behawioralnej wynikają z założeń ekonomii behawioralnej i finansów behawioralnych. W artykule dokonano analizy dotychczasowych obszarów badań w rachunkowości behawioralnej oraz zidentyfikowano problemy, które zasługują na zbadanie w najbliższej przyszłości.

Słowa kluczowe: rachunkowość behawioralna, homo oeconomicus, finanse behawioralne, ekonomia behawioralna.

Wprowadzenie

Analiza sytuacji finansowej różnych podmiotów gospodarczych, zarówno w Polsce, jak i na rynkach międzynarodowych, coraz częściej skłania do obserwacji i analizy zachowań menedżerów oraz inwestorów. Kryzys gospodarczy, który rozpoczął się w 2008 r. w USA i szybko przeniósł na inne kraje, po raz kolejny pokazał jak duże znaczenie mają nastroje inwestorskie, w tym poziom tzw. optymizmu inwestorskiego. Ten okres obnażył również różne działania menedżerów, którzy w reakcji na nową sytuację próbowali chronić swoje miejsca pracy i wynagrodzenia. Działania takie dotyczyły m.in. prezentacji danych w sprawozdaniach finansowych. Uczestniczyli w tych działaniach mniej lub bardziej aktywnie pracownicy służb finansowo-księgowych. Istotna była w tym przypadku ich gotowość do podporządkowania poleceniom menedżerów, poczucie odpowiedzialno-

ści, uczciwość. Nasuwa się wobec tego pytanie, w jakim stopniu interesy i osobowość księgowych mają wpływ na jakość sprawozdań finansowych? Czy można na podstawie dotychczas przeprowadzonych badań mówić już o rachunkowości behawioralnej?

Celem opracowania jest wskazanie i analiza obszarów behawioralnych w systemie rachunkowości na tle behawioralnej ekonomii i behawioralnych finansów.

Tezą opracowania jest stwierdzenie, że aspekty behawioralne mają coraz większy wpływ na dane generowane przez system rachunkowości, w szczególności na sprawozdania finansowe.

W opracowaniu posłużono się analizą literatury z zakresu rachunkowości, finansów i ekonomii. Przeprowadzono również analizę wyników badań opublikowanych przez innych autorów.

1. Nurt behawioralny w naukach ekonomicznych

Rachunkowość behawioralna należy do nauk o zachowaniu, a więc nauk, które badają zachowania organizmów, reakcje na bodźce zewnętrzne. Nauki o zachowaniu obejmują obszar nauk społecznych oraz nauk przyrodniczych. W części obydwu obszarów nauk rozwinął się behawioryzm jako nurt psychologii [Artienwicz, 2013, s. 11].

Encyklopedia PWN definiuje behawioryzm (z ang. *behavioral* – zachowanie się) jako „[...] kierunek w psychologii, który powstał na początku XX wieku. Behawioryzm stanowił aż do połowy lat 70-tych jeden z podstawowych paradygmatów tzw. psychologii akademickiej, zwanej też teorią zachowania, teorią bodźca-reakcji lub teorią s-r (ang. stimulus-reaction)” [www 2] Według S. Przytuły [2008, s. 37] behawioryzm to część psychologii, w ramach której badane są zachowania człowieka, jego reakcje na bodźce fizyczne i społeczne.

Początki nurtu behawioralnego są kojarzone z psychologami niemieckimi, a zwłaszcza z W. Wundtem, który w 1879 r. założył pierwsze w Europie laboratorium eksperymentalne na Uniwersytecie w Lipsku. Behawioryzm rozwinął się głównie z USA i zapoczątkował go amerykański psycholog J.B. Watson. Uznał on, że introspekcja nie jest nauką i postulował stosowanie w badaniach psychologicznych metod obiektywnych, czyli badanie obserwowalnego zachowania się ludzi i zwierząt [www 2].

Behawioryści badali jak poszczególne, uwzględnione bodźce lub ich grupy wpływają na określone zachowania człowieka. Behawioryzm cechuje się badaniami zachowań człowieka przy braku odwołania do jego świadomości. Kierunek ten nie negował występowania zjawisk psychicznych, ale uznawano, że nie

da się ich badać metodami naukowymi. Za głównych behawiorystów uznawano psychologów B. Skinnera, J. Watsona, E. Thorndike'a, C. Hulla i I. Pawłowa. Ich badania przypadły na lata 50., 60. XX w. W tym gronie B. Skinner był uważany za radykalnego behawiorystę, gdyż odrzucał wszystko, co odnosiło się do stanów wewnętrznych człowieka, nawet siły nawyku i popęd. Zasłynął między innymi z badań nad reakcjami szczurów.

Obszar behawioralny rozwinął się w naukach ekonomicznych jako krytyka dwóch założeń neoklasycznej teorii ekonomii:

- efektywności rynku,
- racjonalności uczestników rynku [Bąk, 2011, s. 48-52].

Neoklasyczna ekonomia zakładała, że decyzje finansowe podejmowane są przez uczestników rynku (np. inwestorów, właścicieli kapitału) racjonalnie z ekonomicznego punktu widzenia. Człowiek działa racjonalnie, a więc na jego decyzje nie mają wpływu emocje i uczucia, a jedynie intelekt. Takiego człowieka określano mianem „człowieka ekonomicznego” (*homo oeconomicus*) bądź „gospodarującego” analizowano już w nurcie ekonomii klasycznej przez J.S. Milla [Mazurowska, 2014]. W warunkach harmonii interesu osobistego i społecznego wolny człowiek (*homo oeconomicus*) kierując się zasadą maksymalizacji korzyści materialnych powinien również przyczyniać się do powiększania korzyści społecznych [Caban, 1998, s. 399].

Pod wpływem krytyki człowieka ekonomicznego zrodziła się koncepcja ograniczonej racjonalności, na bazie której wskazano człowieka realnego. Autorem pojęcia „ograniczonej racjonalności” jest ekonomista, psycholog, profesor Uniwersytetu w Pittsburgu H.A. Simon, który wskazał dwa rodzaje ograniczeń w działaniu człowieka: wewnętrzne, czyli umysłowe, i zewnętrzne, czyli środowiskowe [1955, s. 100-145]. W efekcie człowiek nie zawsze działa racjonalnie. Kieruje się nie tylko rozumem, ale też emocjami i uczuciami, posiada również określone cechy osobowości. H.A. Simon stwierdził, że człowiek nie dąży do optymalnego wyboru wariantu działania, a raczej sięga po wariant, który go satysfakcjonuje. Uznał, że każdy człowiek posiada skłonność do preferowania określonego wariantu działania, który od początku wydaje mu się najlepszy i podporządkowuje temu wyborowi swoje oceny tak, aby jak najwięcej argumentów za tym przemawiało. Koncepcja ograniczonej racjonalności stała się podstawą rozwoju obszarów behawioralnych w naukach ekonomicznych. Szczególne znaczenie dla rozwoju ekonomii behawioralnej miały badania i na ich podstawie opublikowane artykuły dwóch psychologów: A. Tverskiego i D. Kahnemana¹.

¹ Gwałtowny rozwój nurtu behawioralnego nastąpił po otrzymaniu przez D. Kahnemana w 2002 r. Nagrody Nobla w dziedzinie ekonomii.

Kolejnym obszarem rozwoju nurtu behawioralnego były finanse behawioralne, w których skupiono się przede wszystkim na dwóch obszarach badań:

- wpływie aspektów psychologicznych na podejmowane decyzje finansowe, w szczególności w odniesieniu do decyzji inwestorskich,
- wpływie tych aspektów na rynki finansowe.

W szczególności może to odnosić się do analizy:

- zachowań jednostek na rynku, ich emocjonalnych działań, preferencji, z uwzględnieniem heurystyk oraz teorii perspektywy,
- anomalii występujących na rynkach kapitałowych, związanych przede wszystkim ze zmiennością kursów akcji, anomalii związanych z tzw. nadreaktywnością rynków.

Zdaniem M. Kicia [2010, s. 30-31] analiza behawioralna pokazuje, że często wartość rynkowa aktywów znacząco odbiega od wartości uznawanej za godziwą w kontekście wartości jednostek gospodarczych. Z kolei M. Doszyn i S. Majewski wskazują na aspekty behawioralne kryzysu finansowego zapoczątkowanego w 2008 r., a dotyczące zachowań konsumentów, inwestorów, analityków finansowych, bankierów, polityków [Doszyn, Majewski, 2010, s. 41-42]. Zgodnie z założeniami teorii niestabilności finansowej sformułowanej przez H. Minsky'ego kryzys jest konsekwencją spekulacyjnego boomu inwestycyjnego. Wraz z poprawą koniunktury gospodarczej awersja do ryzyka inwestorów się zmniejsza, inwestują więc w instrumenty coraz bardziej ryzykowne, z których można pozyskać wyższą stopę zwrotu [Minsky, 1984, s. 68].

W wyniku przeprowadzonych badań wskazano w zachowaniach uczestników rynku szereg prawidłowości wynikających z posługiwania się pewnymi schematami myślenia. Jako przykłady można wskazać:

- tzw. złudzenie kontroli (człowiek ulega złudzeniu polegającemu na tym, iż odnosi wrażenie, że im bardziej osobiście się angażuje w określone działanie, tym ma większy wpływ na jego przebieg),
- błąd afirmacji (człowiek szuka potwierdzenia wcześniej sformułowanych przez siebie hipotez i ignoruje te informacje, które mogłyby im zaprzeczyć),
- błąd kontrybucji (człowiek tłumaczy swoje trafne decyzje własnymi zdolnościami, natomiast błędne – zewnętrznymi czynnikami, na które nie miał wpływu) [Kicia, 2007].

Do podstawowych grup heurystyk, które były rozpoznane przez A. Tverskiego i D. Kahnemana zalicza się zasadę reprezentatywności, zasadę dostępności, efekt doskonalenia i zakotwiczenia [Doszyn, Majewski, 2010, s. 42].

2. Zakres rachunkowości behawioralnej

Rachunkowość behawioralna rozwinęła się jako naturalna konsekwencja ekonomii behawioralnej i finansów behawioralnych. Na rachunkowość można spojrzeć jako na ciąg działań, takich jak:

- identyfikowanie,
- klasyfikowanie,
- przetwarzanie danych,
- analiza i interpretacja wyników,
- prezentacja odpowiednio pogrupowanych informacji.

Działania te planują, wykonują, koordynują i kontrolują konkretni ludzie, którzy mają swoje preferencje, nawyki, określony poziom kompetencji, emocje.

Rachunkowość behawioralną można zdefiniować jako rodzaj systemu czynników oddziałujących na działania ludzi uczestniczących w generowaniu informacji w ramach rachunkowości funkcjonującej w jednostce gospodarczej [www 1]. Skutki tych czynników w różnym stopniu wpływają na sytuację finansową jednostki gospodarczej oraz obraz tej sytuacji w sprawozdaniu finansowym. System ten nazywany jest również „human resources accounting” [www 1]. N. Artienwicz przytacza definicję sformułowaną przez A.T. Lorda, zgodnie z którą rachunkowość behawioralna to „multidyscyplinarne pole, które czerpie z teoretycznych konstrukcji nauk behawioralnych” [1989, za: Artienwicz, 2013]

J. G. Brinberg i J.F. Sheields [Brinberg, Shields, 1989, s. 24-40, za: Caban, 1998] wyróżnili pięć głównych szkół w ramach rachunkowości behawioralnej:

- 1) kontrolę kierowniczą,
- 2) przetwarzanie informacji w rachunkowości finansowej,
- 3) projektowanie systemu informacyjnego rachunkowości,
- 4) audyting (zewnętrzny i wewnętrzny),
- 5) socjologię organizacji.

W przekroju rachunkowości finansowej i zarządczej pierwsze badania dotyczyły rachunkowości zarządczej i prowadzone były przez C. Argyrisa w latach 50. XX w. Dotyczyły obszaru zachowań pracowników i kadry kierowniczej w procesie budżetowania [Szychta, 2008, s. 253-254]. Badano zachowania kierowników wewnętrznych komórek organizacyjnych, ich interesy w tworzeniu budżetów. Drugą grupę badań stanowiły te, które dotyczyły oceny menedżerów, sposobów ich wynagradzania, aby było to wystarczająco motywujące do podejmowania przez nich optymalnych dla jednostki gospodarczej decyzji. Badania te w pewnym stopniu pokrywały się z badaniami w obszarze zarządzania wynikami (*earnings management*), w których poddano analizie wpływ osobistych interesów i zachowań me-

nedżerów na wyniki jednostki gospodarczej (np. badania przeprowadzone przez K. Ramanna i R. Watts [2008], J. Francis, J.D. Hanę, L. Vincent [1996]; A. Verriest i A. Gaeremynck [2009]). W Polsce do tego nurtu badań częściowo nawiązali m.in. P. Wójtowicz, A. Piosik, M. Strojek-Filus. Przedmiotem badań były również relacje między pracownikami i pracodawcą i zasady ich wynagradzania. Odrębnym obszarem badań są relacje międzywydziałowe, problemy szkodliwej wewnętrznej konkurencji.

Jednym z głównych problemów badawczych w ramach rachunkowości behawioralnej są koszty działalności oraz czynniki je wywołujące. Problem badawczy stanowi zarówno dobór rachunku kosztów, jak i pomiar i kontrola kosztów. W Polsce badania z tego zakresu prowadzone były m.in. przez I. Sobańską [2006, s. 372-424], A. Szychtę [2008], T. Wnuk-Pel [2012].

W literaturze przedmiotu wskazane są również takie obszary badawcze rachunkowości behawioralnej, jak:

- ład korporacyjny a jakość informacji finansowych, społeczna odpowiedzialność organizacji,
- rachunkowość środowiskowa i społeczna [Dobroszek, Michałak, 2013, s. 105],
- etyka w biznesie,
- cele zarządzających,
- ocena i kontrola menedżerów,
- ochrona środowiska [Dobija, Kucharczyk, red., 2009, s. 9].

Coraz większe znaczenie ma w rachunkowości behawioralnej rachunkowość finansowa. Ostatnie 8 lat to zmiany o charakterze fundamentalnym w Międzynarodowych Standardach rachunkowości (MSR) i Międzynarodowych standardach Sprawozdawczości Finansowej (MSSF). Obecnie zarówno teoretycy, jak i praktycy rachunkowości są świadomi potrzeby tych zmian oraz ich mankamentów, budzących wiele wątpliwości i obaw. Część z tych obaw dotyka problemów behawioralnych. Można wskazać następujące obszary behawioralne [Bąk, 2011, s. 56]:

- wybór podstawy prawnej sporządzania sprawozdań finansowych w sytuacji, jeśli jednostka taką możliwość ma,
- formułowanie polityki rachunkowości, w której odbijają się interesy jednostki gospodarczej oraz jej menedżerów,
- wybory dotyczące metod wyceny, wariantów, szacunków, co szczególnie wpływa na wycenę bilansową,
- zakres, struktura, metody, warianty sporządzania sprawozdań finansowych,

- kształtowanie i grupowanie operacji gospodarczych zgodne z interesami jednostki oraz menedżerów, w szczególności odnoszące się do rozłożenia w czasie przychodów i kosztów,
- wybór metod i procedur rozliczania kosztów, w tym wybór systemu rachunku kosztów,

Można również wskazać aspekty behawioralne dotyczące samej sprawozdawczości finansowej:

- wiarygodność i przyjęty poziom istotności informacji prezentowanych w sprawozdaniach finansowych,
- przydatność informacji sprawozdawczych dla użytkowników,
- cele i motywacje osób sporządzających sprawozdanie finansowe,
- cele, interesy i motywacje biegłych rewidentów oraz ich niezależność,
- manipulowanie wynikami poprzez dane prezentowane w sprawozdaniu finansowym.

W Polsce w ostatnich latach przeprowadzano badania dotyczące kolejnych obszarów rachunkowości behawioralnej. Badania przeprowadzone przez M. Hulicką [2008, s. 76-79] wskazały wpływ kontroli wewnętrznej na informacje wykazywane w sprawozdaniu finansowym. Autorka wielokrotnie podnosiła w badaniach aspekty behawioralne zachowań pracowników.

P. Kabalski [2012, s. 88-89] i R. Korach [2009, s. 19, za: Kabalski, 2012] w swoich badaniach skupili się m.in. na „osobowości Z”, ściśle związanej z syndromem *homo sovieticus*, który R. Korach określił jako silnie zakorzeniony sposób bycia, postrzegania rzeczywistości i reagowania na nią. Badania były przeprowadzone wśród pracowników służb księgowych, m.in. za pomocą portalu „TAXFIN”².

P. Kabalski wskazał następujące czynniki składające się na „osobowość Z”:

- niewolniczość – uzależnienie od systemu i przekonanie o braku wpływu na niego, niezdolność do samodzielnego rozwiązywania problemów,
- cierpiętnictwo – poczucie krzywdy, przekonanie o tym, że jeśli pracownik cierpi, to jest zwolniony z odpowiedzialności; postawa roszczeniowa,
- egoizm – ucieczka od odpowiedzialności za zbiorowość, brak umiejętności myślenia w kategoriach dobra wspólnego [2012, s. 89].

Wyniki uzyskane z badań ankietowych są dosyć zaskakujące. W badanej grupie 24% osób wykazało wyraźne cechy pracownika z „osobowością Z”. P. Kabalski uznał, że jest to bardzo wysoki poziom. Jednak biorąc pod uwagę stosunkowo krótki okres od transformacji ustrojowej i gospodarczej, można również

² Badania dotyczące „osobowości Z” były prowadzone w dwóch ośrodkach naukowych: na Uniwersytecie Łódzkim oraz Politechnice Śląskiej w Katedrze Zarządzania.

przyjąć interpretację, że „tylko” 24% pracowników przejawia takie cechy. Pracownicy, którzy zdobywali swoje kwalifikacje i doświadczenia księgowo w poprzednim systemie, mają prawo być nim obciążeni.

Kolejnym wynikiem badań jest obserwacja, że mężczyźni w mniejszym stopniu przejawiają postawę zniewoloną. Równocześnie P. Kabalski stwierdził, że ta część badanej grupy, która pracuje w jednostkach stosujących MSSF, wykazuje mniejsze nasilenie cech „osobowości Z”.

W całej badanej grupie, bez względu na wiek, płeć lub staż pracy, obserwuje się zbliżony poziom kultury komunikacji interpersonalnej, który autor badań ocenia na dobrym poziomie.

W literaturze coraz częściej wskazywana jest jako obszar badań konwergencja rachunkowości finansowej i zarządczej pod wpływem MSR/MSSF [Kabalski, 2012, s. 135-142]. Można wskazać jako przejawy i zarazem skutki konwergencji rachunkowości finansowej i zarządczej m.in.:

- integrację informatycznych systemów gromadzenia i przetwarzania danych,
- synchronizację procesu rachunkowości finansowej i zarządczej,
- pełnienie przez specjalistę rachunkowości zadań zarówno z zakresu rachunkowości zarządczej, jak i finansowej.

Badania przeprowadzone przez P. Kabalskiego wskazały na dosyć zróżnicowane etapy tej integracji w badanych jednostkach, w zasadzie bez możliwości określenia pewnych prawidłowości w tym procesie. Jest to więc ciągle obszar wymagający kontynuacji wielopłaszczyznowych badań.

W świetle dotychczas przeprowadzonych badań można wyprowadzić wnioski, że aspekty behawioralne coraz bardziej koncentrują się na problematyce sprawozdawczości finansowej (w tym wyceny), zwłaszcza w kontekście konwergencji rachunkowości finansowej i zarządczej, i mają coraz większy wpływ na zakres i jakość informacji finansowych prezentowanych w sprawozdaniach finansowych. Warto podkreślić znaczenie rachunkowości behawioralnej dla teorii rachunkowości. A. Karmańska [2013, s. 137-138] wskazała jako jedne z istotniejszych – dla nauki rachunkowości – potencjalnych paradygmatów właśnie te, które są związane z aspektami behawioralnymi. Intuicyjnie (co nie jest bez znaczenia dla rozważań zawartych w niniejszym opracowaniu) postuluje ona o podjęcie wysiłku ustalenia na nowo miejsca i roli nauki rachunkowości w poznawaniu rzeczywistości określonej przez gospodarkę opartą na wiedzy.

Warto również podkreślić, że zmiany wprowadzane do współczesnej rachunkowości coraz bardziej i wyraźniej koncentrują się na problemach wyceny, dopuszczając jej wariantowość oraz wymagając „uchwycenia” właściwego kontekstu dobieranych metod i szacunków. Im większy jest zakres wariantowości

działania i indywidualnej oceny warunków brzegowych stosowania, tym większe otwiera się pole dla zachowań behawioralnych, zarówno po stronie sporządzających sprawozdanie finansowe menedżerów, jak i użytkowników. Odrębną kwestią jest wpływ zmian w rachunkowości na racjonalność osób podejmujących decyzje. M. Strojek-Filus dokonała analizy wpływu wybranych problemów behawioralnych finansów na rozwiązania przyjmowane w ostatnich latach w MSR/MSSF [2016]. Autorka skoncentrowała się na wpływie teorii perspektywy oraz złudzenia kontroli na rozwiązania przyjmowane w prawie bilansowym, szczególnie w MSR/MSSF. Dowodzi, że może istnieć związek pomiędzy oczekiwaniami inwestorów ulegających heurystyce złudzenia kontroli na zwiększoną ilość informacji finansowych prezentowanych w sprawozdaniach finansowych a procesem uszczegółowienia tych informacji wynikającym z kolejnych zmian wprowadzanych do MSR/MSSF. M. Strojek-Filus wskazuje również potencjalny związek pomiędzy teorią perspektywy a strategiami kształtowania wyniku finansowego w ramach tzw. *earnings management*, a w szczególności strategią unikania wykazywania straty.

Podsumowanie

Rachunkowość behawioralna odwołuje się do wyników badań przeprowadzonych w nurcie ekonomii i finansów behawioralnych. Zgodnie z postawionym celem, w artykule dokonano przeglądu dotychczasowych obszarów badań w rachunkowości behawioralnej, ponieważ problemy związane z rachunkowością behawioralną są coraz częściej zauważane w rozważaniach teoretycznych oraz w polskiej praktyce gospodarczej. Szczegółowe obszary badań koncentrowały się na takich obszarach, jak ład korporacyjny, społeczna odpowiedzialność organizacji, rachunkowość środowiskowa i społeczna etyka w biznesie, cele zarządzających, ocena i kontrola menedżerów, ochrona środowiska. Realizując cel artykułu, zauważono jednak, że aspekty behawioralne coraz bardziej koncentrują się na problematyce sprawozdawczości finansowej, zwłaszcza w kontekście konwergencji rachunkowości finansowej i zarządczej. Prawdopodobnie będą miały coraz większy wpływ na jakość sprawozdań finansowych, a w szczególności na wycenę bieżącą i bilansową oraz sposób prezentowania informacji. Zaslugującym na uwagę obszarem badawczym wydaje się również być rachunkowość zarządcza, a także rewizja finansowa.

Literatura

- Artienwicz N. (2013), *Rachunkowość behawioralna jako interdyscyplinarny nurt rachunkowości i społecznych nauk o zachowaniu*, Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości, t. 71 (127), SKwP, Warszawa 2013,
- Bąk M. (2011), *Problemy behawioralne w rachunkowości przedsiębiorstwa*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego”, nr 625,
- Brinberg J.G., Shields J.F. (1989), *Three Decades of Behavioral Accounting Research. A Search for Order*, “Behavioral Research in Accounting”, Vol. 1, s. 24-40, za: W. Caban (1998), *Ekonomia*, Absolwent, Łódź.
- Caban W. (1998), *Ekonomia*, Absolwent, Łódź.
- Dobija D., Kucharczyk M., red. (2009), *Rachunkowość zarządcza. Teoria. Praktyka. Aspekty behawioralne*, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, Warszawa.
- Dobroszek J., Michalak J. (2013), *Nurty i metody badawcze w nauce rachunkowości w Polsce i na świecie*, Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości, t. 71 (127), SKwP, Warszawa.
- Doszyn M., Majewski S. (2010), *Behawioralne aspekty kryzysu finansowego* [w:] P. Kulawczuk, A. Poszewiecki (red.), *Behawioralne determinanty rozwoju przedsiębiorczości w Polsce. Behawioralny wymiar przedsiębiorczości*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.
- Francis J., Hanna J.D., Vincent L. (1996), *Causes and Effects of Discretionary Assets Write-offs*, „Journal of Accounting Research“ Supplement, Vol. 34, Iss.3.
- Hulicka M. (2008), *Oszukańcza rachunkowość finansowa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Kabalski P. (2012), *Wybrane problemy stosowania MSSF w Polsce. Organizacja, kultura, osobowość, język*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Kicia M. (2007), *Wybrane heurystyki na rynku giełdowym w okresie wysokiej koniunktury* [w:] P. Karpuś, J. Węclawski (red.), *Problemy rozwoju rynku finansowego w aspekcie wzrostu gospodarczego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Korach R. (2009), *Walka z wiatrakami? Jak syndrom homo sovieticus przeszkadza, a jak pomaga w pracy*, „Personel i Zarządzanie”, nr 10 (35), s. 90, za: P. Kabalski (2012), *Wybrane problemy stosowania MSSF w Polsce. Organizacja, kultura, osobowość, język*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Karmańska A. (2013), *Nauka rachunkowości, proces poznawczy, paradygmaty i prawda w rachunkowości – garść ustaleń i refleksji*, Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości, t. 71 (127), SKwP, Warszawa.
- Lord A.T. (1989), *The Development of Behavioral Thought in Accounting, 1952-1981*, “Behavioral Research in Accounting”, Vol. 1, s. 124, za: N. Artienwicz (2013), *Rachunkowość behawioralna jako interdyscyplinarny nurt rachunkowości I społecznych nauk o zachowaniu*, Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości, t. 71 (127), SKwP, Warszawa.

- Mazurowska M. (2014), *Paradygmat homo oeconomicus a rachunkowość behawioralna*, „Studia Oeconomica Posnaniensia“, nr 4.
- Minsky H.P. (1984), *Can „It: Happen Again? Essays on Instability and Finance*, Routledge, New York.
- Ramanna K., Watts R. (2008), *Evidence from Goodwill Non-Impairments on the Effects of Unverifiable Fair-Value Accounting*, <http://www.hbs.edu> (dostęp: 10.01.2013).
- Simon H.A. (1955), *A Behavioral Model of Rational Choice*, „Quarterly Journal of Economics”, Vol. 69.
- Sobańska I. (2006), *Współczesne systemy rachunku kosztów i metody zarządzania* [w:] I. Sobańska (red.), *Rachunek kosztów i rachunkowość zarządcza*, Wydawnictwo CH Beck, Warszawa.
- Strojek-Filus M. (2016), *Zarządzanie wynikiem finansowym i sferą regulacyjną sprawozdań finansowych z perspektywy finansów behawioralnych*, „Studia Ekonomiczne” (w druku).
- Szychta A. (2008), *Etapy ewolucji i kierunki integracji metod rachunkowości zarządczej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Verriest A., Gaeremynck A. (2009), *What Determines Goodwill Impairment? „Review of Business and Economics“*, Vol. 54, Iss. 2, <http://lirias.kuleuven.be> (dostęp: 20.01.2014).
- Wnuk-Pel T. (2012), *Zastosowanie rachunku kosztów działań*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- [www 1] www.businessdictionary.com (dostęp 15.06.2015).
- [www 2] <http://www.encyklopedia.pwn.pl> (dostęp 15.05.2015).

BEHAVIORAL PROBLEMS IN ACCOUNTING

Summary: The aim of the paper is the identification and analysis of key behavioral issues in accounting system. The behavioral economics originates from the critique of “homo oeconomicus” classical theory. The behavioral accounting is an offspring of behavioral economics and behavioral finance, what has been described in the first part of the paper. Additionally, the literature review of prior research of behavioral accounting has been done. Moreover, the authors have indicated the fields of accounting, where the influence of behavioral determinants will be increasing in the near future.

Keywords: behavioral accounting, homo oeconomicus, behavioral finance, behavioral economics.